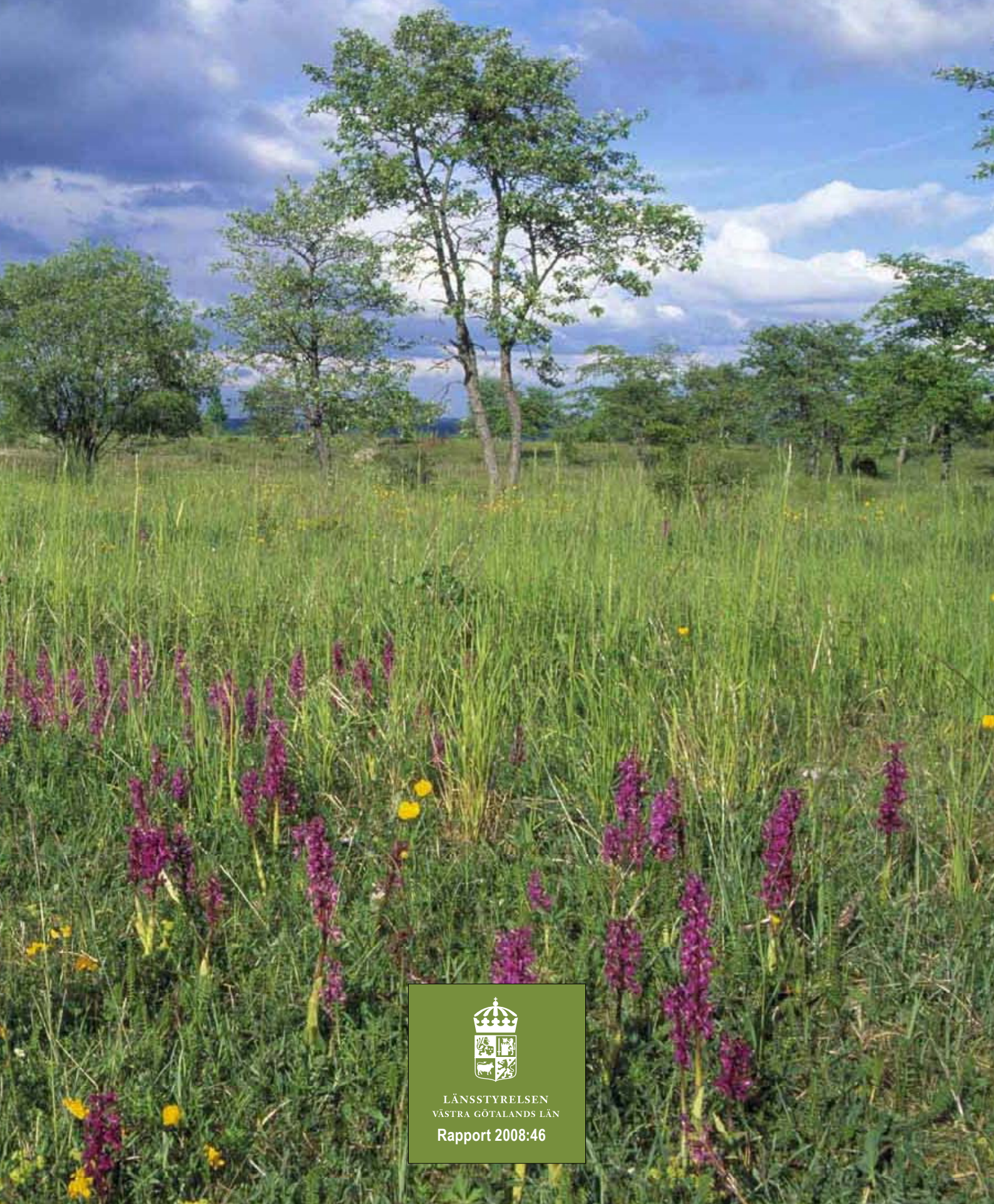

Platåberget Kinnekulle – restaurering och bevarande

En inblick i LIFE-projektet 2002 – 2007

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN
Rapport 2008:46

© Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2008

Rapport nr 2008:46

Text: Maria Thordarson

Layout: Ulf Wiktander och Maria Thordarson

Omslagsfoto: Jan Töve. Sankt Pers nycklar på Österplana hed

Foton: Morgan Johansson (sid 13 nederst), Mats Johansson (sid 15 andra och tredje uppfifrån), Jennie Niesel (sid 10 övre till höger, sid 12 nederst till vänster, sid 14), Jan Töve (sid 12 två övre till vänster), Ulf Wiktander (övriga foton)

Illustrationer: Nils Forshed

Förord

När projektet startade med sina högt uppställda mål var det många som sa att det här aldrig skulle gå att genomföra. Vägen fram till slutresultatet blev lång och ibland ganska krokig med stormar, dåliga vintrar och jordbrukspolitiska förändringar. Projektet har förlängts två gånger och otroligt mycket arbete har lagts ner. Nu sex år senare har vi ändå nått målet och förändringen av Kinnekulle är påtaglig. Jag vill rikta ett stort tack till de markägare och brukare på Kinnekulle som gjort detta möjligt. Tack för att ni vågade och ville vara med och genomföra denna stora naturvårdssatsning!

Jag hoppas att det goda samarbetet ska fortsätta efter projektet och att vi med gemensamma krafter ska klara av att sköta de marker som nu restaurerats så att Kinnekulles oersättliga naturvärden får finnas kvar också för kommande generationer. Förutsättningarna för det är goda!

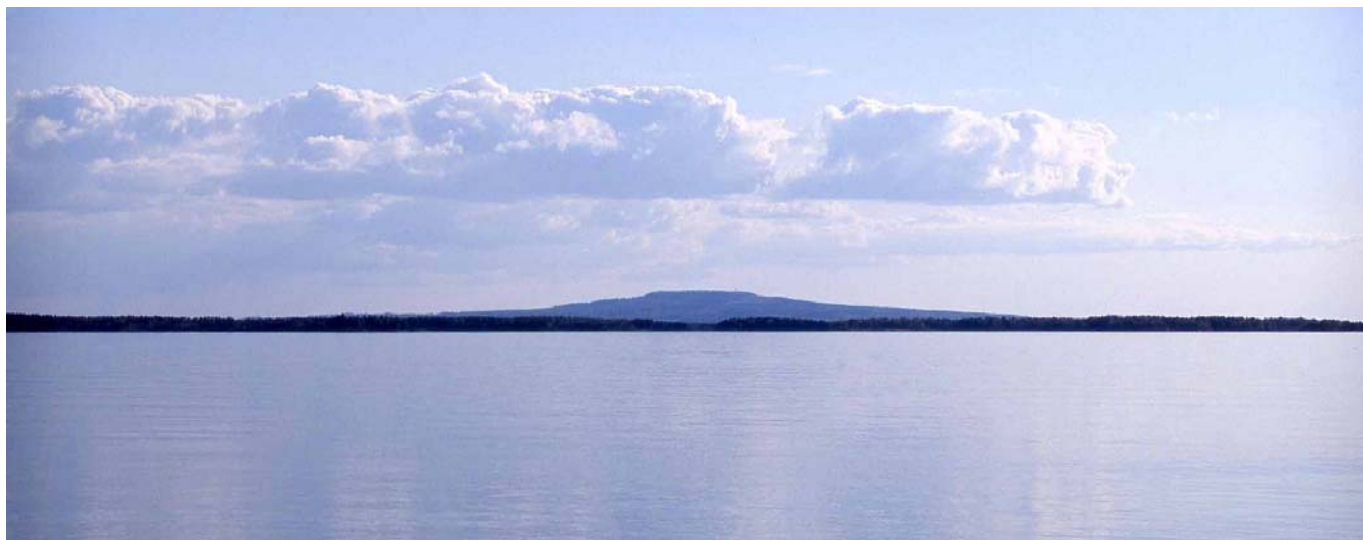
Maria Thordarson

Projektledare

Kinneulle är fantastiskt!

Kinneulles blå silhuett har fascinerat människor i alla tider. Bergets varierade geologi och det milda klimatet vid Vänerstranden tillsammans med minst tusen år av mänskligt brukande har lett till en mycket rik och omväxlande natur.

***Det är klart att Kinnekulle ska tillhöra
nätverket av de mest värdefulla
naturområdena i Europa, Natura 2000.
Det är klart att naturvärdena på
Kinnekulle ska bevaras!***

Natura 2000 är namnet på ett nätverk av värdefull natur i Europa. Alla medlemsländer i EU utser områden till nätverket och har ett ansvar för att naturvärdena i dem bevaras och utvecklas. Hela Kinnekulle pekades ut som Natura 2000-område när Sverige blev medlem i EU 1995.

Målet med Natura 2000 är att bevara det europeiska växt- och djurlivet och motverka att arter utrotas.

Guckusko är en av de arter som ska bevaras genom nätverket Natura 2000. Den växer på flera ställen i Kinnekulles lövskogar.

Många marker med höga naturvärden hade vuxit igen eller planterats med gran under 1900-talet.

Kinneulle är en gammal kulturbygd som under mer än tusen år präglades av stora arealer slätterängar där det fanns gott om gamla grova ekar och andra stora lövträd. De öppna betesmarkerna bredde ut sig på kalkberget. I detta landskap hade ett mycket rikt växt- och djurliv utvecklats. När jordbruket började moderniseras i slutet på 1800-talet övergavs många av dessa marker och därefter har igenväxningen fortsatt.

En del av dessa marker har visserligen utvecklats till rika lövskogar men många andra var vid millennieskiftet täckta med lövsly, många av de gamla lövträden stod inneslutna i ungskogen och gräsmarker hade planterats med gran.

Hur skulle de höga naturvärdena då kunna bevaras? EU-fonden LIFE-natur gav möjligheter.

Det skulle kosta mycket pengar och mycket arbete att restaurera de igenväxta betesmarkerna och slätterängarna. De grova lövträden behövde också röjas fram. Dessutom behövdes det nya stängsel och många fler betesdjur. De rika lövskogarna och kalkbarrskogarna är Natura 2000-markeringar där Sverige åtagit sig att bevara och utveckla naturvärdena, något som innebar stora begränsningar i skogsbruket. Naturreservat skulle öka förutsättningarna att sköta och bevara markerna på lång sikt.

Att söka pengar från EU-fonden LIFE-natur var en möjlighet att klara detta. Det blev ett naturvårdsprojekt som omfattade hela Kinneulles omväxlande natur med många åtgärder och högt ställda mål. Förslaget presenterades för markägarna, LRF, de större skogsföretagen och naturskyddsföreningen innan ansökan skickades till EU-kommissionen.

Kort kan projektet sammanfattas så här.

I samarbete med markägare och andra intressenter skulle projektet :

- återställa betesmarker och slättermarker som vuxit igen.
- skapa förutsättningar för att långsiktigt sköta och bevara Kinneulles naturtyper och arter i Natura 2000.
- göra Kinneulles natur tillgänglig för besökare.

LIFE-natur är en fond som EU inrättat för bevarandet av naturtyper och arter i nätverket Natura 2000. Fonden delfinansierar projekt som syftar till att skydda och bevara miljöer växter och djur av intresse inom EU.

LIFE-projektet *Platåberget Kinneulle – restaurering och bevarande* finansierades till hälften av fonden LIFE-natur.

Genom projektet har sly och buskar röjts bort och granplanteringar tagits ner runt hela Kinnekulle.

Röjningarna utfördes av markägare, arrendatorer, Skogsstyrelsens arbetslag och lokala entreprenörer – allt från små enmansföretag till skogsbolag. Milda vintrar, regniga somrar och de två värsta stormarna på fyrtio år ställde till det. Projektet fick förlängas två gånger men projektmålet är nått och 600 hektar mark är röjd.

Det mesta av röjningsarbetena gjordes manuellt med motorsåg och röjsåg. På bilden arbetar ett av Skogsstyrelsens lag i Blomberg.

ibland var det enklast att bränna riset på plats på plåtar på marken. På bilden ses Skogsstyrelsens arbetslag i Österplana.

De flesta röjningarna gjordes under vinterhalvåret och under maj och juni låg röjningsarbetet nere för att inte störa djurlivet.

Till vänster arbetar Börje Gustavsson på sin miniskotare vid Martorp. Till höger arbetar Einar Ackeby med sin fjärrstyrda miniprocessor vid Skagen. Två av de specialmaskiner som använts.

En av Södras flismaskiner tuggar sig igenom högar med ris i Österplana.

Edvard Hamilton köpte en skördare och avverkade gran i Gamleriket.

Bröderna Knutsson köpte en liten smidig skotare och körde ut ris och virke i Österplana och Djurgården.

Kor och får är de bästa naturvårdarna. De kan hålla markerna öppna så att rikedomen av växter, insekter, fåglar och svampar får en chans att komma tillbaka.

Karl Knutsson släpper sina kor med kalvar på bete vid Österplana.

Men det behövs stängsel för att hålla djuren på plats...

I samråd med djurhållarna valde vi bort taggråd och fårnät för att istället satsa på elstängsel med släta metalltrådar. Elstängsel med tre trådar är en stängseltyp som fungerar för alla djurslag. Över sju mil stängsel och 100 persongrindar har satts upp i projektet. Stängselproffs AB har gjort det mesta arbetet.

På Kinnekulle är jordlagret ofta tunt vilket gör att de flesta stolparna behöver borrar fast i berget.

Mikael Jonsson från Stängselproffs borrar för ännu ett bergankare att fästa stängselstolpen på.

... och djuren behöver stallar att vara i på vintern.

Projektet har delfinansierat tre nya stallar med plats för totalt 250 kor. Det finns nu tillräckligt med djur för att beta alla marker som restaurerats i projektet.

Arealen hävdad alvarmark på Kinnekulle har fördubblats genom projektet...

Alvarmark finns på några få ställen i världen – främst på Öland och Gotland men också på Kinnekulle. Den kännetecknas av kala kalkhällar och ett tunt lager av grus och jord som vittrat loss ur det plana kalkberget.

Alvarmarken norr om Österplana kyrka var helt igenvuxen med enbuskar, ask och planterad gran i oktober 2003.

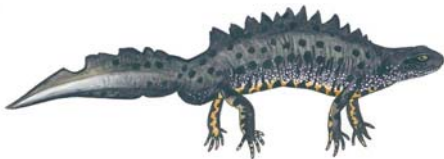
I juni 2007 såg samma plats ut så här. Efter röjning, avverkning av gran och tre säsongers bete har St Pers nycklar, kalknarv och törnskata kommit tillbaka.

Alvarmarken Röderna vid Martorp som kommer att ingå i naturreservatet Österplana hed och vall var tätt bevuxen med lövsly i april 2003.

I september 2007 såg samma plats ut så här. Hasselbuskar, ekar och körsbärsträd har sparats vid röjningen och efter tre säsongers bete har växter som rosettjungfrulin och grusviva ökat i antal.

Större vattensalamandern lever ett märkligt dubbelliv – på sommaren under vatten men kliver upp på land om hösten där den också övervintrar. Den är utpekad i Natura 2000 och finns i små dammar i alvarmarkerna.

Kalknarven är en av flera ovanliga ettåriga örter som klarar att leva med torkan och översvämningarna i kalkgruset. Kalknarven finns bara på Kinnekulle och Gotland – i hela världen.

Törnskatan lever i öppna buskrika betesmarker. Den är utpekad i Natura 2000 eftersom den minskar i antal i Europa. Antalet törnskator har fördubblats i de marker som restaurerats i projektet.

...träden i betesmarkerna har fått ljus och luft...

Hagmark i Törnsäter med gamla ekar och lindar som börjat växa igen med ask och hassel. Mars 2004.

Samma plats i april 2007.

Hagmark i Törnsäter som planterats med gran. Mars 2004

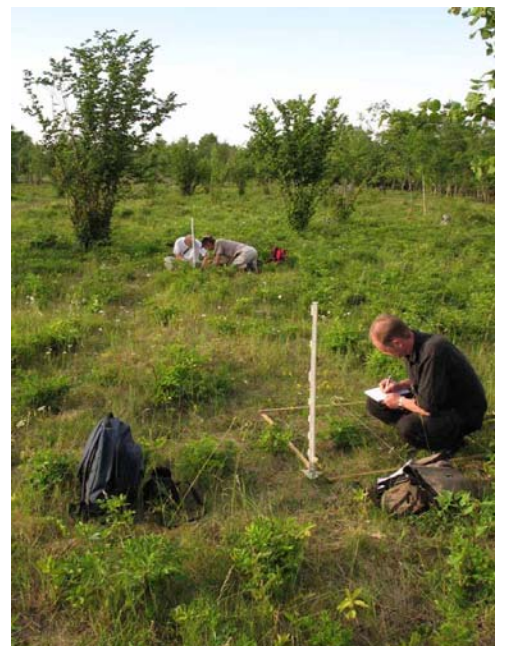

Samma plats i april 2007.

...och orkidéerna är på väg tillbaka i kalkfuktängarna.

Inventering av gräsmarker före och efter restaureringarna visade att betesgynnade arter hade ökat i antal på bara några år. St Pers nycklar, brudsporre, kalknarv och sandnarv noterades inte alls vid första tillfället vilket tyder på att de hade etablerat sig efter restaureringarna.

Lars Sjögren, Ingvar Claesson och Gunnar Flygh inventerar restaurerad mark norr om Österplana kyrka.

Kinneulle är också ett av Europas mest värdefulla ekområden, men ekar behöver ljus och luft för att överleva...

Nästan 4500 grova lövträd inventerades under projektet. Det är väldigt många och ändå är det förmodligen bara en spillra av alla de träd som tidigare växte i ängarna och betesmarkerna på Kinneulle. Många av dessa träd stod invuxna i ungskogar men nu har 800 stycken röjts fram igen och har därmed fått en chans att leva i ytterligare flera hundra år.

I takt med att träden åldras blir de alltmer ihåliga och skrovliga. Därmed blir de livsmiljö för mängder av olika insekter, spindlar, klockrypare, mångfotingar, gråsuggor, svampar, mossor och lavar. Dessa arter har idag svårt att överleva när de riktigt gamla lövträden blir allt färre.

Andreas Malmqvist och Jennie Niesel inventerar djurlivet i en ek i Blomberg.

– Riktigt gamla ekar är lika ovanliga som pandor och tigrar, sa trädexperten Vikki Bengtsson vid invigningen av naturreservatet Gamleriket.

Det här är en läderbagge i naturlig storlek. I de gamla träden på Kinneulle finns ett stort antal exklusiva arter, bl.a. läderbagge som EU pekat ut som en art som behöver värnas och som vi alltså har ett särskilt ansvar för.

...och nya ekar måste kunna ta över när gamlingarna dör.

En ek växer i 300 år, vilar 300 år och dör i 300 år.

Ekplantan som markägaren Edvard Hamilton och länsöverdirektören Göran Bengtsson planterade vid invigningen av naturreservatet Gamleriket är fem år.

På grund av avverkningar och bete från vilda och tama djur finns det för få unga ekar i landskapet. För att försäkra att det kommer upp nya generationer av ekar behöver vi hjälpa till.

Att sköta, bevara och utveckla värdefull natur kostar både pengar och arbete. Därför gör man det bäst tillsammans. Genom att bilda naturreservat blir detta möjligt.

Genom projektet har naturvården har fått tillbaka oersättliga naturvärden och markägarna har fått nya möjligheter till produktion på tidigare igenvuxna betesmarker.

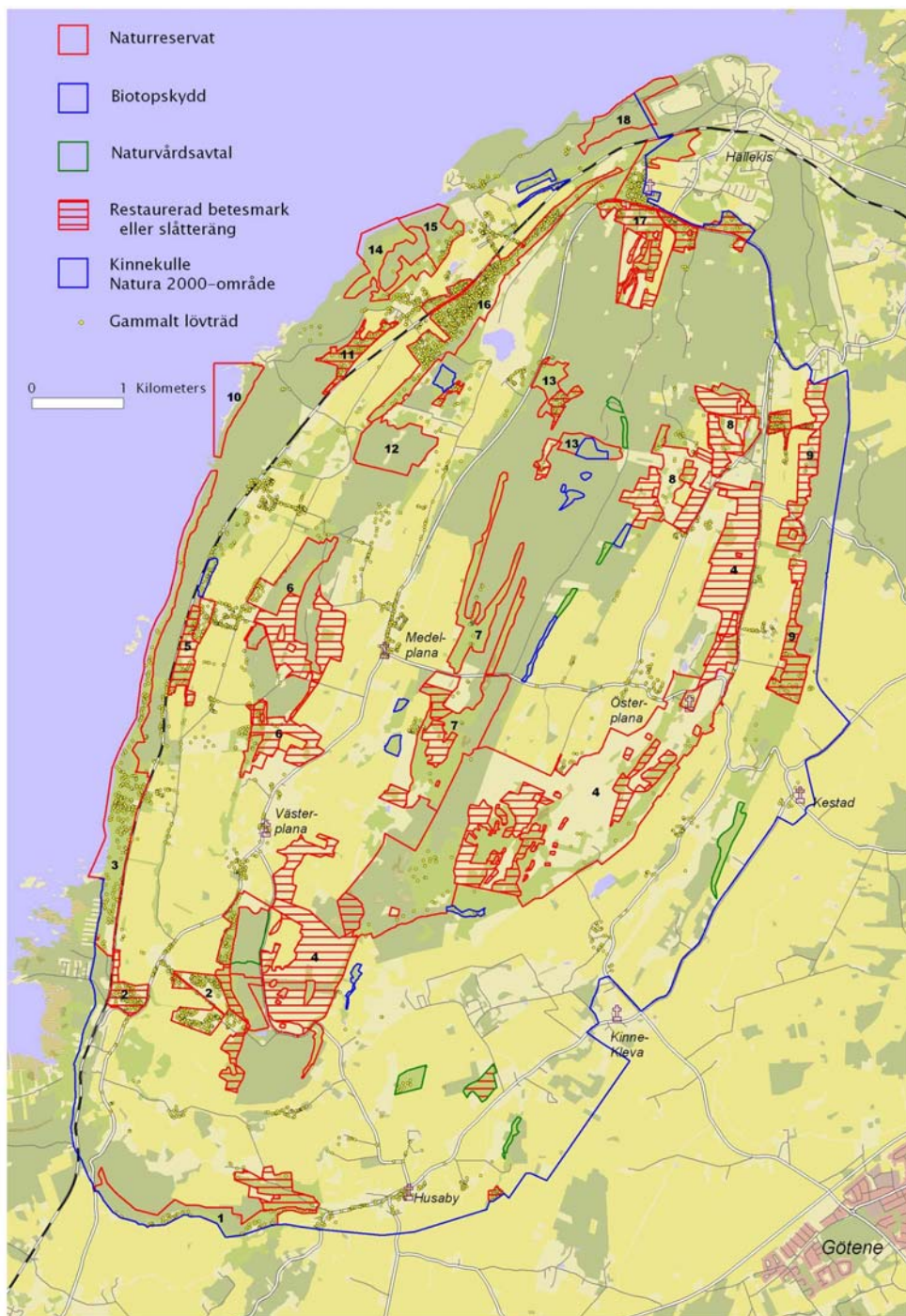
Det har bildats femton naturreservat inom projektet och två till är på gång. Länsstyrelsen har ansvaret för skötseln av naturreservaten som har bildats i projektet men det är fortfarande markägaren eller arrendatorn som utför de flesta skötselåtgärderna.

Inom kort finns det 18 naturreservat på Kinnekulle

1. Halla
2. Blomberg
3. Västerplana storäng
4. Österplana hed och vall
5. Gamleriket
6. Såten
7. Bestorp
8. Skagen
9. Törnsäter
10. Råbäcks sjöskog
11. Råbäcks ekhagar
12. Gröne skog
13. Stora Salen
14. Råbäck
15. Hellekis
16. Munkängarna
17. Djurgården
18. Hönsäters sjöskog

Det finns dessutom 13 biotopskydd och 9 naturvårdsavtal.

På kartan ser man också var restaureringar är gjorda och var de gamla lövträden står.

– Alla måste dra åt samma håll och Länsstyrelsen tar till vara på den kunskap som finns hos bönderna. Då blir det en positiv anda. Och det har det också varit, säger djurhållaren Karl Knutsson som inte vill kalla sig naturvårdare utan snarare naturvårdsentreprenör.

Naturreservaten rymmer det mesta som Kinnekulle har att erbjuda av rik natur

– och det vill inte säga lite!

Naturreservatet Munkängarna har utvidgats. Mattorna av ramslök och gulsippa är imponerande på våren men det är de vedlevande insekterna och svamparna som gör Munkängarna till ett av Sveriges viktigaste naturreservat för hotade och ovanliga arter.

Den mindre hackspetten vill ha stora lövskogar och mycket död ved. Den trivs därför i de naturreservaten där skogen får utvecklas fritt.

Naturreservatet Stora Salen är en viktig boplatz för de arter som är beroende av gamla träd och död ved vilket är en bristvara i rationellt skötta barrskogar.

Fyra av de nybildade naturreservaten – Blomberg, Djurgården, Gamleriket och Råbäcks ekhagar – syftar framför allt till att bevara de gamla hagmarksekarna och att arbeta för att nya generationer av ekar kan växa upp.

I de vidsträckta naturbetesmarkerna i naturreservaten Såten och Österplana hed och vall på Kinnekulles kalkstensplatå lever en mängd växter och djur som idag har svårt att finna livsrum i det omgivande landskapet. Betesdjuren är en förutsättning för att bevara dessa värden.

Vid invigningen av naturreservatet Blomberg utbringade markägaren Arne Jönsson en skål för reservatet och projektet.

Slätterängen är en av vårt lands mest artrika miljöer. Förr var den mark för produktion men idag krävs skötselpengar för att få ängen slagen och räfsad. Rikedomen av orkidéer är ofta påfallande i dessa marker – här brudsporre, kärrknipprot, nattviol och Jungfru Marienysklar i naturreservatet Österplana hed och vall.

Naturreservaten är inte bara till för växterna och djuren. Det är roligt att känna till en fin promenadstig och kanske komma hem med en alldeles särskild naturupplevelse.

I maj 2005 invigdes utomhusutställningen på Högkullen. På skyltar kan man läsa om Kinnekulles natur, geologi och kulturhistoria. Man kan också få tips på besöksmål.

Naturreservaten rymmer en växlande natur att upptäcka eller bara njuta av under hela året. Lagom till projektavslutningen i september 2007 blev en reservatsfolder och en skrift om Kinnekulles natur, kultur och geologi med besökskarta klara. De finns nu på turistbyråerna i länet på både svenska, engelska och tyska. De finns även under projektets hemsida www.kinnekullenatur.se

Naturen har blivit tillgänglig för besökare genom nya parkeringsplatser, reservatsskyltar och vandringsleder.

Det har funnits ett stort intresse för Life-projektet och besöken har varit många.

Naturreservatet Gamleriket vid Hjelmsäter har fått många besök. Ancient Tree Forum från England, Centrum för Biologisk Mångfald och andra LIFE-projekt från Sverige och Danmark är några av besökarna. Edvard och Hugo-Jacob Hamilton har ställt upp som värdar.

Markägare, djurhållare och allmänhet från både Kinnekulle och andra delar av landet har varit intresserade av restaureringarna. På bilden ses Ulf Wiktander tillsammans med djurhållare från länet.

Nu är Life-projektet slut men det lever ändå vidare.

Länsstyrelsen är förvaltare av alla naturreservaten på Kinnekulle. Det innebär att Länsstyrelsen ansvarar för skötsel, fortsatta restaureringar samt uppföljningar i alla naturreservaten. Bete och slåtter i naturreservaten utförs av brukarna och finansieras till stor del genom miljöstödsersättningar men miljöstödet finansierar inte all skötsel som behövs. Andra kostnader finansieras av Länsstyrelsens skötselanslag.

Vi hoppas att det goda samarbete som utvecklats under projektet ska fortsätta. Ulf Wiktander som ansvarat för restaureringarna kommer att vara kontaktperson även för det fortsatta arbetet. Länsstyrelsen kommer att fortsätta att teckna avtal med brukare om röjningar, bete mm och målsättningen är att fler betesmarker efterhand ska kunna slussas in i miljöstödsystemet.

Biotopskydden och naturvårdsavtalen förvaltas av Skogsstyrelsen och Götene kommun ser till att Kinnekulle vandringsled, parkeringsplatser, soptunnor och toaletter sköts.

Vi hoppas att guidningarna på Kinnekulle ska kunna fortsätt och att den guidemanual som tagits fram i projektet ska kunna utgöra grund och intresse för att ta fram ett mer utvecklat guideprogram, kanske inom ramen för biosfärområdet.

Life-projektet öppnade dörren för ett biosfärområde.

Under projekttiden ville vi utreda förutsättningarna för att långsiktigt bevara de naturvärden som återskapats genom projektet. För det krävs en hållbar utveckling av hela Kinnekulle där bevarande och utveckling går hand i hand. Vi tog kontakt med Naturvårdsverket och Miljödepartementet för att utreda möjligheterna att göra Kinnekulle till ett biosfärområde. Vi kontaktade även politikerna i Götene kommun. Det ledde till att Götene kommun tillsammans med grannkommunerna Lidköping och Mariestad i maj 2005 inledde en förstudie om biosfärområdet "Vänerskärgården med Kinnekulle". Resultatet från förstudien visade att det finns goda förutsättningar att uppfylla UNESCO:s kriterier och att det finns ett lokalt intresse för att bilda biosfärområdet. Området blev biosfärkandidatområde 2006.

Se vidare på: www.vanerkulle.se

Ett stort tack till alla som har varit med.

Tack till alla markägare som gjort restaureringarna och alla de nya naturreservaten möjliga.

Tack till alla djurhållarna som sett till att det nu finns tillräckligt med djur för att hålla alla naturbetesmarker öppna och i god hävd.

Tack till alla konsulter som bidragit med specialistkunnande.

Tack till alla entreprenörer för det fantastiska restaureringsarbete ni har utfört tillsammans med markägarna och djurhållarna.

Tack till alla finansiärer för att ni trodde på projektet.

Tack till alla medarbetare för hårt arbete och stort engagemang.

Tack till alla övriga som visat intresse för projektet.

Tillsammans har vi genomfört ett stort projekt!

Vi som arbetat med att driva projektet:

Maria Thordarson,
Länsstyrelsen
projektledare

Ulf Wiktander,
Länsstyrelsen

Gunilla Odén,
Länsstyrelsen

Birgitta Gärdefors,
Götene kommun

Kjell Eriksson,
Skogsstyrelsen

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har drivit LIFE-projektet. Skogsstyrelsen och Götene kommun har deltagit. EU-fonden LIFE-natur har stått för hälften av kostnaden.

Naturvårdsverket har medfinansierat projektet med 34 % och Västra Götalandsregionen med 0,4 %. Projektet har haft en budget på 5,7 miljoner Euro och har därmed varit ett av de större Life-projekten i Europa.

